

Bakró-Nagy Marianne
Budapest–Szeged

A *tabu* születése (Előleg egy fogalomtörténeti elemzésből)

Dolgozatomban, vázlatos kifejtésben arra teszek kísérletet, hogy bemutassam a tabu fogalma történetének kezdetét, tartalmának alakulását a fogalom felfedezésétől kezdve egészen addig az időpontig, amikor belépett az európai kultúrába és elkezdte elnyerni modern értelmezését. A tabu-fogalom történetének vannak általánosan ismert, rendre idézett állomásai, ritkább azonban az olyan leírás, amelyik a legeredetibb – a fogalmat, illetőleg magát a szót legelőször följegyző – szövegeket teljes egészében megvizsgálva próbálja meg a fogalom értelmezését, annak alakulását áttekinteni. Mindaz, amit a továbbiakban előadok, az utóbbiak közé sorolja magát. Előjáróban még a következőt kell megjegyezni. Az előadandók valószínűleg kevésbé lesznek szórakoztatóak, mint a taburól szóló írások általában, melyek már pusztán a példák révén is – más kultúrákról, korokról, illetőleg nyelvekről tudósítva – érdeklődésre tarthatnak számot. Írásomban nem a tabu-jelenségek sokféleségét szándékozom bemutatni, hanem inkább azt a karriert, amelyet a fogalom a felfedezése óta befutott.

Mára általánosan elfogadható meghatározás szerint a tabu tiltást jelent, azaz olyan társadalmi jelenséghez kapcsolódik, amelyre tiltás vonatkozik. A tiltásnak mint szabálynak a betartását a társadalom kontrollálja. Lévén társadalmi jelenség, egyben történelmi is, ami implikálja, hogy a szabály és/vagy a betartatása változhat. Ismereteink szerint nincs olyan tabu-tiltás, amely korokat és társadalmakat átívelően érvényes lenne, azaz míg a tabu mint társadalmi jelenség univerzális, addig realizációi nem azok.¹ Ahhoz,

1 Egyetlen univerzális tabu-tiltásként az incesztust szokás felhozni; vö. azonban gyakran emlegetett, valószínű ellenpéldaként a Trobriand (Kiriwina) szigetek (Pápua Új-Guinea) kertgazdálkodást folytató, matrilineáris társadalmát (utóbb pl. Weiner 1988, Kurtz 1991), a történelmi példákról nem beszélve.

hogy ez a nagyon általánosító definíció megszülethessék, a tabu fogalmának meglehetősen utat kellett bejárnia az európai köznapi és tudományos diskurzusban. Aligha akad olyan kézikönyv vagy egyéb forrás, amelyik a tabu fogalom említésekor ne térne ki hosszabb-rövidebb terjedelemben legalábbis a következőkre:

- a *tabu* szó maga a 18. század utolsó harmadában James Cook kapitány révén vált ismertté Európában,
- a Polinézia szigetvilágából, a Tonga szigetcsoporthoz (korábban Barátság-szigetek) származik.

Nézzük azonban kicsit részletesebben: ki volt James Cook, hányszor és milyen körülmények között, illetőleg céllal hajózta be a fent megjelölt szigetvilágot stb. E részletek önmagukban is érdekesek lehetnek, áttekintésük itt azonban azért lényeges, mert csak így juthatunk pontosabb ismeretekhez arról, hogyan „fedezte fel” Cook a szót magát, illetőleg a fogalmat és miként értelmezte azt.

James Cook,² akit minden idők egyik legnagyobb tengeri felfedezőjének, hajósának és kartográfusának tartanak, Angliában, Észak-Yorkshire-ban született 1728-ban szerény körülmények között élő családban. Őten voltak testvérek; apja skót származású mezőgazdasági munkás volt, aki később munkavezető-féle beosztást nyert. James Cook taníttatását 13 éves koráig apja gazdája finanszírozta, ám ekkortól apja mellett kezdett dolgozni a fiú. 16 éves volt, amikor fűszeres-segédnek állt, ám mivel nem vált be, gazdája egy közeli kikötővárosba irányította, ahol egy kiváló kereskedelmi hajózási társaságnál lett inas. Éveken keresztül az angol partok mentén főként szenet szállító hajókon teljesített szolgálatot. Ezekben az években kezdett algebrát, geometriát, csillagászatot és egyéb olyan ismereteket elsajátítani, amelyeket későbbi pályája tekintetében fontosnak gondolt. A három évig tartó inaskodás után más hajókon már különféle,

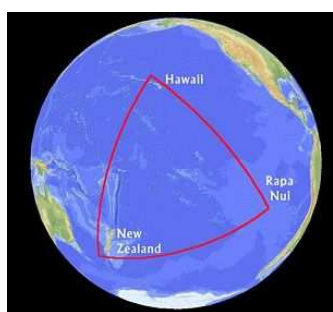
2 A Cook-irodalom hatalmas mennyiségű. Forrásaim közül itt mindössze Collingridge (2002) ismeretterjesztő jellegű könyvét és két igen jó internetes honlapot idézek. http://en.wikipedia.org/wiki/James_Cook, http://www.bbc.co.uk/history/british/empire_seapower/captaincook_01.shtml. Az utóbbi szerzője, G. Williams, az egyik legjobb Cook-szakértőnek számít. A Cook-napló egyik kiadásaként pedig Edwards 1999-et idézem.

magasabb beosztásokba került, s 1755-ben jelentkezett a Brit Királyi Tengerészethez, ahol olyan tehetségesnek és igyekvőnek bizonyult, hogy két évvel később már a királyi flotta egyik hajójának a navigációjával bízták meg. Ekkor 29 éves volt, s csakhamar a hét éves háborúban serénykedő Anglia egyik csatahajóján a quebeci ütközetben is részt vett. Már ezekben az időkben is ismert volt kiváló kartográfusi és felderítői képességeiről, s éppen ezekkel hívta fel magára az Admirális és a Brit Királyi Társaság figyelmét egy olyan időszakban, amikor Anglia erőteljesen szorgalmazta és támogatta a tengeri felfedezőutakat. További kalandos és izgalmas életének állomásait még ennyire sem részletezem, ám az eddigieket a következők miatt tartottam fontosnak ismertetni: Cook nem volt művelt vagy különösebben tanult ember, ám annál intelligensebb és tehetségesebb. Főként intelligenciája lehetett az, ami – mintegy „mellesleg” – a tabu létezésének a felfedezéséhez is hozzásegítette, de egyszersmind megóvta attól, hogy olyan tartalmakat tulajdonítson e fogalomnak, melyek a polinéziai társadalmakban a tabu-jelenséget nagy valószínűséggel nem jellemezték. Látni fogjuk ugyanis, hogy e tény miért jelentőségteljes a tabu fogalmának történetét illetően.

Cook első útja (1768–1771) egy olyan csillagászati eseményhez kötődött, ami a finnugrisztika szempontjából sem jelentéktelen: a Vénusznak a Nap előtti elhaladásához 1769. június 3-ról 4-re virradóan; a Csendes-óceánon hajózott Cook, s Tahitit 1769 áprilisában érte el, ahol a (végeredményben nem túl sikeres) megfigyeléseket végre kellett hajtani. Ezen az útján Cook Új-Zéland és Ausztrália keleti partjainak vidékét hajózta körbe. Nem sokkal később (1772–1775) került sor a második útra, a cél a *Terra Australis* felderítése volt. Ennek az útnak a során hajózott át elsőként a 77. déli szélességi fokon, de az Antarktiszot nem pillanthatta meg a nagy köd miatt, s csupán úszó jéghegyeket látott. Tahitira tért vissza, hogy azután megint megkísérelje a Déli-sark megközelítését. A harmadik út (1776–1779), ahonnan már nem térhetett vissza, az Északnyugati átjáró felfedezését jelentette volna. Hatalmas területeket hajózott be és térképezett fel. Ez alkalommal jutott el a Hawaii-szigetekre is, s itt a Kealakekua-öbölben, kegyetlen körülmények között lelte halálát 1779 februárjában. Naplóját összesen négy kötetben tették közzé (az utolsó kötet anyagát már utóda, Gore fejezte be, s ebben írja le részletesen Cook halálát is). Cook ötvenévesen hazájában elnyerte a legmagasabb címeket, amelyeket hajós,

felfedező és térképész a maga korában magáénak mondhatott. Külön elismerésben részesült a skorbut megelőzésében, mely akkoriban a hajósokat leginkább fenyegető betegség volt.

Cook mindhárom útja szorosan kapcsolódott a polinéziai szigetvilághoz: a hozzávetőlegesen 1000 szigetből álló terület a ma érvényes meghatározás szerint azokat a szigeteket foglalja magába, amelyeket a Hawaii-szigetek – Húsvét szigetek – Új-Zéland háromszöge (a „Polinézai háromszög”) kerít körül a Csendes-óceán déli és középső részén.

(Rapa Nui = Húsvét-szigetek)

E háromszögön belül még a legfőbb szigetcsoportok Szamoa, Tonga, a Cook-szigetek szigetcsoportja, Francia-Polinézia szigetei, valamint Niue. Az elnevezés maga azonban nem csupán földrajzi szempontból összefoglaló, hanem kultúranropológiai tekintetben is, amennyiben a terület népességeinek számos közös jegyet mutató sajátosságát is jelöljük vele. Valójában két nagy kulturális csoportra, a keletire és a nyugatira osztható. Az utóbbihoz Tonga, Szamoa és Niue (valamint még néhány, a háromszögön kívül eső csoport) sorolható; ezekre a társadalmakra szigorúan ellenőrzött törvényhozási, pénzügyi és kereskedelmi tradíciók voltak a jellemzők. A keleti csoportba a Cook-szigetek, Tahiti, Hawaii, a Húsvét-szigetek és még néhány további tartozik. Kelet- és Nyugat-Polinézia szigeteinek lakói változatos mitológiai motívumokat mutatnak fel, azonban közülük a legfőbbek mégiscsak azonosak. S ha kissé vagy egészen más elnevezéssel is, a terület valamennyi kultúrájában megtalálható a társadalmi rendet fenntartani célzó, tiltásokon alapuló, szigorúan ellenőrzött tabu-rendszer. (E népcsoportok természetes közlekedési módja a tengeri hajózás volt, mely könnyen megmagyarázza a kultúra terjedését.) Az elmondottak alapján tehát már az is érthető, hogy

noha Cook a tabut mint szót és fogalmat Tongán ismerte meg, a szigetvilág egyéb tagjait feltérképezve újból és újból találkozott e számára nehezen értelmezhető jelenséggel. Ebben az értelemben tehát az angol *taboo* valóban a Tonga-szigeteki *tapu* forma átvétele,³ a fogalom maga azonban a polinéziai társadalmakból származott át.

A *tabu* etimológiájára máig sincs megnyugtató magyarázat. A különféle elgondolásokat minden esetben igen nagymértékben befolyásolta, hogy ki milyen tartalmat tulajdonított a fogalomnak, illetőleg a szó jelentésének, márpedig ebben a tekintetben volt (s valószínűleg máig is van) bizonyos összevisszaság. Csupán kettőt említve a sok közül: 1854-ben, amikor a szó már vagy nyolcvan esztendeje az angol szókincs eleme volt, Edward Shortland, a jeles maori szakértő a következőt javasolta (1854. 81): *ta* 'megjelölni' + *pu* nyomatékosító elem → *tapu* 'erősen megjelölt, rendkívüli'. Frazer a később még említendő *Encyclopaedia Britannica* 9. kiadásában közli is ezt az etimológiát (ám érdekes módon az Aranyágban már nem). Egy másik megfejtés nyomán a szó proto-óceániai eredetű (cca. 4000 évvel ezelőttre tehető; ebben az időszakban kezdődhetett el az ausztrónéziai beszélők szétvándorlása Új-Guinea északkeleti területeiről a Csendes-óceán nyugati vidéke felé – legalábbis egyes elgondolások szerint), s a maoriban ebből az időből származhatik a *tapu* szó is, amely egy korábbi **tampu* 'szent, tiltott' > proto-polinéziai **tapu* 'tiltott, rituálisan szabályzott, tabu' alakból keletkezhetett (Benton 2001). Nem hallgatható el az sem, hogy hasonló hangzású, illetőleg jelentésű szavak találhatók a Fidzsi- vagy a Salamon-szigeteken beszélt nyelvi változatokban, összefüggéseikről azonban aligha lehet nyilatkozni. Érdeemes megjegyezni azonban még azt, hogy mindezekben a nyelvekben, tehát Tongán is, a szó kizárólag melléknévi szerepben ismeretes, s főnévi és igei (*taboed*) funkciójú alkalmazása Cook leleménye volt.

Mint említettem, Cook pontos és bőséges feljegyzéseket készített útjairól, melyek jóval részletesebbek és élvezetesebbek voltak, mint a korabeli

3 A szó alakváltozatai közül a következőket említem: *tapu*, *tafu*, *kapu*. Ezek jelentkeznek a maoriban, a Tahitin beszélt nyelvi változatokban, a Marquesas-szigetek nyelvében, a rarotongában, a mangarevanban és a paumotanban, valamint a hawaii változatokban. Kiterjedt a használata a szűkebben vett polinéziai szigetvilágon kívül is.

hajósok, felfedezők beszámolóit. Ezek a feljegyzések, voltaképpen naplók, már az első úttól kezdődően megjelentek (1785-ben már a négy kötet második kiadása is; Cook 1776–1780), s relatíve rövid idő alatt szélesebb körben ismertté, s igen kedveltekké váltak: az ismeretlen vagy kevésbé ismert földrészekre, területekre utazók, lettek legyen bár angolok, hollandok avagy franciák, nem készítettek olyan részletes és élvezetes leírásokat, mint Cook, s ezért beszámolóikat sem olvasták annyian. Pedig hát a Csendes-óceán felfedező hajósai több tucatnyian voltak, csak néhány kiragadott nevet említve: Louis Antoine de Bougainville, William Dampier, Peter Dillon, George Dixon, Tobias Furneaux, Jakob Roggeveen, George Vancouver s mások. Igaz azonban az is, hogy az utazók közül senki nem töltött visszatérően oly hosszú időket egy-egy helyen, s nem alakított ki olyan szoros kapcsolatot a bennszülöttekkel, hogy életükről, megfigyeléseikről a Cookéhoz hasonló részletes leírásokat készíthettek volna. Márpedig az a tény, hogy Cook visszatérő látogatója volt Tahitinak, Hawaiiinak vagy Tongának, igen lényeges a tabu felfedezését illetően: csak ilyen módon tudott behatóbb ismeretekre szert tenni az ott lakók társadalmi berendezkedéséről, csak így tudott olyan kapcsolatokat kialakítani, hogy a bennszülöttek magyarázatokat adjanak különféle kérdéseire, s hogy beavassák olyan tudnivalókba is, amelyeket távolságtartóbb vagy csak egy-egy alkalommal látott idegenekkel nem osztottak meg. S noha Cook nem beszélte e népek egyetlen nyelvét sem, látogatásai (melyek nem egyszer kényszerű partraszállások voltak) egy sor esetben megfelelnek mindannak, amit egy terepmunkás véghezvisz.

A Cook-naplók a következő címmel jelentek meg: *„A voyage to the Pacific Ocean; Undertaken by Command of his Majesty for making discoveries in the Northern Hemisphere performed under the direction of Captains Cook, Clerke and Gore, in the years...”* és még folytatódik hosszan. A sokszori kiadást megért mű népszerűségére mi sem jellemzőbb, mint az, hogy a New English Dictionary 1791-ben már szótározza is a *taboo* szót (a példamondat: *„a plain declaration that the topic of France is taboed or forbidden ground to Mr. Burke”*) mint a köznapi szókinccs elemét,⁴ a tudományos diskurzusba pedig alapvetően Robertson Smith és James G. Frazer⁵ révén került be – vitatható értelmezésekkel. Ez utóbbi okairól itt röviden csak a következőket

4 A TESz 1796-ból adatozja első előfordulását a magyarból.

jegyezhetem meg: a Cooktól leírt tabu-jelenségek, magának a „tabu”-nak a fogalma a befogadó korra és társadalmi berendezkedésre jellemző kontextusok szerint értelmeződött, illetőleg értelmeződött át. Következésképp olyan tartalmakat tulajdonítottak neki, olyan konnotációk alakultak ki körülötte, amelyek – a Cook-féle eredeti szövegekből igazolhatóan – a „tabu”-nak nem voltak. Csak egyetlen példát említve: a tabu meghatározásába a szent mint fogalmi komponens is bekerült, mégpedig azon az alapon, hogy az európai gondolkodási hagyományok értelmében a „szent”-ség fogalma, illetőleg mindaz, amit lefed, egy sor tiltást is magában foglal (elegendő pusztán a Tízparancsolatra gondolni vagy a Léviták könyvére). Tény, hogy a tabu-tiltások körébe vallással kapcsolatos jelenségek, dolgok is beletartoztak a Polinéz-szigetvilág lakói számára, de ezek csupán a tiltások tárgyai közül az egyiket képezték, azaz a tabu nem volt azonos a „szent”-séggel, noha vonatkozhatott rá. (Ehhez az értelmezéshez azonban még további, tudománytörténeti tényezők is hozzájárulhattak, például az, hogy Robertson Smith, akinek a sémi népek és nyelvek képezték legfőbb kutatási területét, valójában legalább annyira volt vallástörténész, mint etnográfus, s a tabu fogalmához tán előbbi minőségében közeledett elsősorban.)

Okvetlenül megjegyzendő, hogy a tabu, annak átvétele idején, s még tovább is olyan fogalom volt, mely csupán a „vadak, primitívek” társadalmait jellemezte az európai gondolkodás számára, s valójában csak jóval később, egy egészen más tudományág, a pszichoanalízis irányította arra a tényre a figyelmet, hogy olyasmiről van szó, mely a társadalmakat általában jellemzi, így az európai civilizációban élőket is. Ami azért is figyelemre méltó, mert az elsődleges átvevő közeg (és nyelv) az angol volt, a brit társadalom a maga 18. század végi társadalmi, gazdasági berendezkedésével és etikai normával. Az a korszak tehát, melyet viktoriánus Angliának szoktunk nevezni, s melynek erkölcsi normáira, a protestáns vallás előírta gondolkodásmódjára éppen hogy a túlszabályozottság volt a jellemző.⁶ E korszak a soha nem látott társadalmi átalakulás korszaka volt Angliában:

5 Frazer az *Encyclopaedia Britannica* 1885–89-ös kiadásának szócikkében vezette be a fogalmat az etnográfiaiba, illetőleg a szociálanropológiába.

6 Mulatságos nyelvi-irodalmi példát az ún. *bowdlerizmus* szolgáltatója: Thomas Bowdler (1754-1825) angol orvos volt, aki többek között Shakespeare drámáinak szövegét „eufemizálta” nők és gyerekek számára.

egy új társadalmi osztály, a munkásság születésének kora; eszménye a hagyományos középosztály normáinak elérése, illetőleg az ahhoz való igazodás volt, ahhoz a középosztályhoz való hasonulás, amelyik ugyanakkor éppen hogy vesztesre álló harcát vívta az ipari társadalomban való változatlan fennmaradásáért. A viktoriánus korszakra oly jellemző tabu-orientáció pedig elsősorban ez utóbbi osztályt jellemezte. A korszak két említett, kiemelkedő etnográfusa, kultúrantropológusa, Robertson Smith és Frazer, akik közül az utóbbi máig forrása és részben ihletője a taburól szóló ismereteinknek és gondolkodásunknak, még maguk is a viktorianizmus szellemében nevelkedtek, ám saját koruk tabuira „vakok” voltak.

Nem így azonban a pszichológia. Mint mondtam, a 19. század végéig szinte töretlenül tartotta magát a nézet, mely szerint a tabu mint jelenség csupán a természeti népekre jellemző, azok társadalmában érvényes kategória. Freud azonban a különféle neurózisok okát tanulmányozva ismerte fel, hogy a primitív nép lelkülete és a neurózis élményvilága néhány feltűnő hasonlóságot mutat (Buda 1983). Ebben a hasonlóságban a tudattalan munkál. Mélyükön egy sor esetben tiltások kiváltotta félelmek, szorongások rejlenek, amelyek több tekintetben megfeleltethetőek azokból a tiltásokból adódó félelmeknek, amelyek a tabut is jellemzik. Négy tanulmányból összeállított munkája, a mindenki számára valószínűleg oly jól ismert Totem és tabu sorra veszi az azonosságokat, illetőleg analógiákat, s noha megállapításai egy sor tekintetben vitathatóak, szerepe a tabu fogalmának általános értelmezésében vitathatatlan.⁷

Mindezeknek az összefüggéseknek a feltárásában, s egyáltalán a tabu fogalmának tisztázásában a 20. század első felének kiváló kultúrantropológusa, a cseh származású Franz Baermann Steiner alapvető munkát végzett (Steiner 1999). Máig érvényes, széleskörű elemzésével, a modern értelemben vett fogalomtörténeti vizsgálatot (is) megelőlegezően rajzolta fel azt az utat, amit a tabu fogalma Cook híradásaitól a 20. századi értelmezésekig bejárt, kijelölve az értelmezési irányt mindazon leírások számára,

7 Lényegében ez volt az első nagyobb szabású kísérlet arra is, hogy a pszichoanalízis felismeréseit, illetőleg módszereit az antropológiai, vallási elemzésekben, kutatásokban alkalmazzák. Követőre ebben a tekintetben és többek között olyanokra talált Freud, mint Róheim Géza vagy Lucien Lévy-Bruhl.

amelyek a különféle társadalmi szabályokra a tabu szempontjából tekintettek, illetőleg tekintenek, s amelynek e dolgozat is sokat köszönhet. És itt helyénvaló még egy megjegyzést tennem, előlegezve az alább következőket is. A fogalomtörténeti vizsgálatok, különféle értelmezési pályák bejárásával megkísérlik lebontani azt a falat, amely az egykor feljegyzett szó és az egykor létező valóság között fennáll. A lejegyző ugyanis szükségképpen már egyfajta értelmezés szerint, mintegy interpretálva továbbítja a látottakat. Georges Duby ezt így fogalmazza meg: *„köztem és az igazság között függöny van, mégpedig maguk a mégoly őszinte és gondosan kiválogatott források, amelyekből ismereteimet szerzem”* (Duby 2000. 47). A tabu fogalmának értelmezése során, az eredeti Cook-féle szövegeket elemezve tehát számolni kell azzal a ténnyel, hogy a kapitány szükségképpen a 18. századi angol, protestáns felfedező szemével, értelmezésében prezentálja tapasztalatait. Ám mindezek ellenére ritka segítséget is nyújt olvasóinak: a teljes naplóban közel hatvan esetben előforduló tabu-leírások során egyszer sem engedi meg magának, hogy olyan értelmezést húzzon rá a leírt jelenségre, amely pedig könnyen adódhatnék valamely, az európai civilizációból vehető fogalommal vagy jelenséggel való összevetés alapján (jóllehet előfordul egy-két példa, amikor nagy valószínűséggel tabu-jelenségről van szó, mégsem akként ad számot róla). Azaz nem azonosítja a „tabu”-t a „szent”-tel úgy, ahogyan azt az európai köznapi vagy tudományos diskurzus majd megteszi. S akkor, amikor fentebb Cook intelligenciájára utaltam, arra, hogy az miként járul hozzá egy kulcsfogalom tartalmának minél hívebb megértéséhez, erre a tulajdonságára gondoltam. Lássunk legalább egyetlen példát. Az első utazásáról szóló beszámolóban például ez áll: a nők soha, semmiféle alkalommal nem ehetnek együtt a férfiakkal Tahitin. Hogy ennek mi az oka, Cook számára érthetetlen volt, annál is inkább, mert megfigyelése szerint minden egyéb alkalommal együtt voltak férfiak és nők, sőt, igen társaságkedvelő életmódot folytattak. A kérdésre, hogy miért van ez így, mindig csak annyit válaszoltak, hogy azért, mert így helyes. Ha az angolok nőket is meghívtak az étkezéshez, soha nem fogadták el, mindig félrevonultak külön enni. Amikor azonban csak egyetlen nőt hívtak meg, akkor az velük tartott, de arra nagyon ügyelt, hogy az övéi ne vegyék észre. Amiből Cook arra a következtetésre jutott, hogy ez a tiltás inkább a külsőségeknek szóló társadalmi tiltás, és nem valamiféle belső vallási meggyőződésből, szent tiltásból eredő regula.

Cook a nyelvi taburól naplójában nem tesz említést. Az ok természetesen nem az, hogy akár Tongán, akár másutt a szigeteken e jelenség ne létezett volna, hanem inkább talán az, hogy nem ismervén e nyelveket, nem is figyelhetett fel rá. Előfordulhatott volna persze, hogy kérdezősködése során kiderül, minek a nevét nem szabad kimondani, esetleg kivel, hogyan kell másként kommunikálni, de ilyesmikről nem tudósítanak feljegyzései. A későbbi tabu-leírások, s az elsők között különösen Frazer, aki különféle leírások és híradások alapján megkísérelte rendszerezni a tabujelenségeket (Frazer 1925⁸) is, a tabu-tiltás alá eső dolgok között a tabu alatt álló szavakat is külön kategorizálta (Frazer 1993. 145–151), azaz világossá vált, hogy az emberi kommunikációban is léteznek tiltások, melyek meghatározott dolgoknak vagy körülményeknek a szóval való illetését, a róluk való beszédet tiltják. Tehát nemcsak az a felismerés született meg, hogy a tabu általánosan érvényes társadalmi jelenség, hanem az is, hogy az emberi kommunikációban is manifesztálódik. Az, hogy a kommunikációban, a mindenkori társadalmi közmegegyezésből következően, olyan szabályokat is be kell tartani, amelyek meghatározzák, hogy adott szituációban miről hogyan szabad vagy célszerű beszélni, azaz előírták a kódhasználatot, nem volt ismeretlen a nyelvtudomány számára. Hiszen az eufemizmus⁹ (is) a klasszikus ókor retorikájával vonult be a nyelvtudományba. Érdekes és ugyanakkor elgondolkodtató, hogy – legalábbis ismereteim szerint – a nyelvi tabu (a nyelvben, a közlésben tiltott nyelvi elemek) és a

8 Köztudott, hogy az eredeti, hatalmas méretű, teljes műből később válogatások jelentek meg; ezúttal az 1925-ös angliai kiadás alapján készült, 1965-ös magyar kiadásra, illetőleg annak a Századvég Kiadónál 1993-ban megjelent kiadására hivatkozom.

9 *eu* (ΕΥ) 'jó(l) + *pheme* (φήμη) 'beszéd' > *euphemo* 'jó, szerencsés beszéd'; eredetileg olyan vallással összefüggő szavak vagy kifejezések helyett használt másik szó vagy kifejezés, melyeket nem volt szabad hangosan kimondani. Az eufemizmus tehát kezdetben valójában beszédbeli tabu-tilalmat (is) jelentett, s csak később vált a szóbeli szépítés, enyhítés eszközévé. A nyelvészeti és antropológiai szakirodalom nem jelentéktelen része az eufemizmust és a nyelvi tabut együtt tárgyalja, nem utolsó sorban azért a kölcsönhatásért, ami a változások során közöttük végbemegy, főként az eufemizmus → tabu irányába. Ezt nevezi Stephen Pinker az eufemizmus taposómalmának (*euphemism treadmill*).

tabu-nyelv (a tiltott nyelvi elemek helyettesítésére szolgáló nyelvi elemek) kimerítőbb szociolingvisztikai elemzésére máig nem került sor. – Egy következő közzétételéig remélhetően ez is megszületik.

Irodalom

- BENTON, Richard A. 2001: The Importance Of Words. Introduction to the Symposium on *Te Mātāpunenga* – Compiling A Compendium Of Māori Customary Law. in: „Prospects and Retrospects” – the Australasian Society for Law and History Conference. University of Waikato, Hamilton July 6-8, 2001. L. még: <http://www.rakiora.org>
- BUDA B. 1983: Utószó. In: Freud 1983. 148–152.
- COLLINGRIDE, V. 2002: Captain Cook. Ebury Press.
- DUBY, G. 2000: Folytonos történelem. Budapest: Napvilág Kiadó.
- EDWARDS, Ph. ed. 1999: The Journals of Captain Cook. London: Penguin.
- FRAZER, J. G. 1993: Az aranyág. Budapest: Századvég Kiadó.
- FREUD, S. 1983: Totem és tabu. Budapest: Göncöl Kiadó.
- KURTZ, S. N. 1991: Polysexualization: a new approach to Oedipus in the Trobriands. *Ethos* 19: 68–101.
- SHORTLAND, E. 1854: Traditions and Superstitions of the New Zealanders. London: Longman.
- STEINER, F. B. 1999: Taboo, Truth, and Religion. Volume 1. Methodology and History in Anthropology, Volume 2. New York–Oxford: Berghahn Books.
- WEINER, A. B. 1988: The Trobrianders of Papua New Guinea. New York: Holt, Rinehart – Winston.